

ENRIC MIRALLES: *l'ordre natural dels edificis*

ANATXU ZABALBEASCOA*

Enric Miralles tenia la veu pausada i el to ben greixat de les persones que saben on van quan comencen a parlar. La seva expressió temperada contrastava amb la virulència entremaliada dels seus edificis i la vitalitat de la seva manera de fer, però hom ja sabia, quan l'escoltava, que amb l'Enric s'arribava sempre a bon port, que se n'aprenia alguna cosa, que ell veia i pensava les coses diferents i que és per això que les explicava i les feia diferents. Enric Miralles era un home que ho relacionava tot: tradicions i textures, política i literatura, art i gastronomia, però no com els erudits sinó amb el costum de les persones que estimen la vida i mai no deixen de sorprendre's davant els seus misteris més insignificants. A Miralles li agradaven les esquerdes, va fer d'aquest color estrany i despullat un dels infinits segells de la seva arquitectura. Les esquerdes són com una finestra al passat, una mostra de la convivència que segueix un ordre natural, per damunt les geometries, els estils o els ordres arquitectònics. Miralles entenia els programes i els edificis a la manera dels escultors antics, que extreien la figura d'allò que el marbre els deia. Del moviment dels estadants, la rotació del sol, la naturalesa del terreny i la seva imaginació incommensurable treia les coordenades per construir un immoble. Per això havia trobat el terreny adobat per a la seva manera de fer en el paisatge, en l'arquitectura topogràfica que ell mateix sabia manipulable: el paisatge era,

en Miralles, el camp de la seva imaginació.

Les persones tocades pel geni, els professionals amb idees, solen ser gent molt generosa. No playen recursos, dilapiden enginy, i cada nou projecte és una ocasió per reinventar-se, per viure de bell nou. Miralles, durant el temps que va treballar per a Helio Piñón i Albert Vilaplana, va reorganitzar una zona urbana desmanegada de Barcelona amb els escassos recursos d'una pèrgola, una mica d'aigua i uns quants gats prenent el sol. Amb l'arquitecta Carme Pinós, va enterrar un cementiri a la muntanya per tal que la mort servís per nodrir la vida. Mà a mà amb Benedetta Tagliabue, Miralles estava redibuixant bona part de les ciutats del món. Dreçant el Parlament escocès, construint l'Escola de Música d'Hamburg, projectant l'Escola d'Arquitectura de Venècia, dibuixant l'ajuntament d'Utrecht, reordenant el campus universitari de Vigo, excavant en el mercat barceloní de Santa Caterina o erigint-se des del gratacels barceloní de Gas Natural, Miralles feia que el seu món imaginari coincidís amb el món real. Amb la seva pròpia arquitectura, Miralles era un home generós i excessiu. Brillants i agosarats per a alguns, exagerats i innecessaris per a d'altres, els seus edificis mai no deixen ningú indiferent. Només amb 45 anys va aconseguir allò que tothom persegueix i molt pocs aconsegueixen: bastir un llenguatge propi.

Amb el mapa d'Europa esquitxat dels seus edificis en construcció i la Península sembrada de projectes per al futur, Miralles va tenir temps de consolidar una carrera brillantíssima que, en els darrers deu anys, ha donat com a resultat una colla

---

* Aquest text va ser publicat originàriament en llengua castellana a la revista *Diseño Interior* 99.

de projectes madurs, fermes i innovadors, genials: una reinvençió contínua. Barcelona, la seva ciutat nadiua, veurà ben aviat com pugem molts dels seus projectes futurs. El nou immoble per a la seu de Gas Natural, davant el port de Barcelona, serà el seu primer gratacels. Un projecte que Miralles només va arribar a imaginar, però que servirà perquè la ciutat el recordi per sempre: inventiu, elevat i amb la vista espaiosa, formant un paisatge nou davant el mar.

En forma de parlament, escola, ajuntament, cementiri, habitatge o temple, són precisament paisatges allò que Miralles ha fet al llarg de la seva vida, injustament curta. El projecte que li va donar fama internacional ara fa deu anys, el cementiri d'Igualada, va consistir a enterrar un cementiri. Aquell joc de terres en les quals una muntanya engolia l'arquitectura i la mort servia per alimentar un paisatge ha recuperat, en una imatge que sembla dissenyada pel mateix Miralles, l'arquitecte genial que va donar-li vida. Juntament amb la màgia i el misteri que sentíem en contemplar els seus edificis, els qui els vam estimar sentirem ara una nostàlgia infinita.

ANATXU ZABALBEASCOA (Barcelona, 1966) és periodista i historiadora de l'art. Escriu habitualment a les pàgines d'arquitectura de "Babelia" (*El País*) i a *El País Semanal*. És autora de diversos llibres, entre els quals destaquen *Las casas del siglo* (1999), *Vidas construidas. Biografías de arquitectos* (1998) i *Minimalismos* (2000), els dos últims realitzats juntament amb Javier Rodríguez Marcos.

ZEMENTIRI.

proyecto sería existir
mejor contar algunas cuestiones
de este camino cementero.

un cementero no es una tumba ...
paisaje y con el olvido ...
deje inmóviles ..

Ahora nos movemos por un
lugar como cementero lo
abstracto : luego una línea de sign
.. deje quieto este lugar.

En el paisaje este camino es una
existente ...
están en las paredes de este corte
que oscila entre los diez y los quince
proyectan sobre
ese ~~virtuoso~~ virtuoso de sombras

punto de mira al fondo

Descendiendo
lanzando, bajo los símbolos,
algo parecido a un pezo
desde muy lejos y que el camino
parte .

lema , una buena sobre el resultado
propuesta que un proyecto.

Enr Mir

CRONOLOGIA DEL CEMENTIRI NOU D'IGUALADA

- Al llarg de la seva història Igualada ha tingut cinc cementiris: el primitiu, un fossar de trenta passes a l'entorn de la primera església, al segle XI; l'anomenat “fossar o cementiri nou”, esmentat al segle XV i situat al darrere de l'actual capella del Sant Crist; el de 1702, situat a la plaça que avui porta el nom del Bruc, davant el portal de Santa Maria; el cementiri “vell” situat a l'actual avinguda de Pau Casals, construït el 1817 en un estil neoclàssic i inaugurat el 1819; i el “cementiri nou” situat al polígon de les Comes i obra d'Enric Miralles, iniciat el 1988.

- El 1979, a l'arribada del primer consistori democràtic, el cementiri d'Igualada es trobava pràcticament saturat. L'estiu de 1980 es va fer públic que el nou es construiria a la zona dels plans de l'Arau de la Pobla de Claramunt, però l'ajuntament d'aquesta població va denegar l'aprovació del projecte. Després d'estudiar altres emplaçaments dins i fora del reduït terme de la ciutat, el juny de 1982 va transcendir que l'indret finalment escollit serien un conjunt de parcel·les del polígon industrial, propietat de l'Institut Català del Sòl i situades en un atzucac de mal vendre que limitava amb la riera d'Òdena. L'adquisició formal no va fer-se fins al desembre de 1985.

- Mentrestant es va convocar un concurs d'avantprojectes al qual van concórrer inicialment 67 aspirants, que van quedar reduïts a 24 en la selecció definitiva. El maig de 1985 va saber-se que el guanyador havia estat el que duia per lema “Zemen+iri”, del qual eren autors Alberto Noguerol, Enric Miralles, Carme Pinós i Victòria Giró.

- Després d'algunes modificacions, i elaborat el projecte definitiu del “parc cementiri” per part d'Enric Miralles i Carme Pinós, la primera fase d'obra va ser adjudicada el juliol de 1988. Altres fases van ser adjudicades el juny de 1989 i el juliol de 1990. Les obres van sofrir diversos endarreriments, deguts en part a la duresa de la “galera” característica de la conca d'Òdena. El cementiri va ser inaugurat oficialment l'abril de 1991, però el primer enterrament no s'hi va produir fins al 14 de novembre del mateix any. Amb posterioritat a aquesta data, les obres han anat prosseguint lentament amb oscil·lacions diverses, i avui dia encara no estan totalment acabades.

FOTO: E. ROVIRA

FOTO: E. ROVIRA

FOTO: DUCCIO MALAGAMBA

FOTO: DUCCIO MALAGAMBA

FOTO: ESPALGRAFIC

ENRIC MIRALLES:

El cementiri d'Igualada com a obra programàtica d'Enric Miralles

JOSEP-LLUÍS MATEO*

El tema de la meua intervenció és el del títol, i això és exactament el que intentaré fer: analitzar amb afecte i, espero, amb rigor aquesta obra, a partir de la qual es pot entendre bona part de l'aventura intel·lectual i del projecte creatiu amb el qual Enric Miralles va estar compromès. Intentar, a partir d'aquest cementiri, donar pistes i idees al voltant de la seva activitat creativa.

El cementiri és un projecte que s'inicia en un concurs l'any 1983, fallat al 1985; se'n comencen les obres el 1988 i a hores d'ara encara està inacabat. Per tant, és un projecte que realment el va anar acompanyant al llarg de la seva carrera professional. Seguint-lo, sorgeixen una sèrie d'idees i temes plens d'interès.

Quan Miralles-Pinós van guanyar el concurs per construir el cementiri, l'Enric Miralles encara treballava amb Viaplana i Piñón, antics professors seus amb els quals se'l relaciona estilísticament en els seus començaments. Analitzar l'evolució del projecte de concurs fins al fragment realitzat suposa recórrer un camí, rapidíssim, que va de la continuïtat inicial amb la morfologia dels seus mestres, fins a l'expressió clara i decidida d'una nova veu personal.

Si penseu en el projecte del concurs, era una ziga-zaga, una doble línia, una traça que seguia

el terreny, que resseguia una topografia i hi generava decididament un tall, una rasa. Una línia dura, clara, record d'altres coses, d'altres obres dels seus antics mestres. El projecte definitiu, en canvi, es construeix com si aquesta línia, i no és una metàfora, explotés, explotés en punts. O sigui, la línia ja no és una traça, és una successió de punts on cada punt té interès propi. És com si aquesta traça inicial hagués esclatat i el món hagués entrat en vibració. Jo crec que una paraula que encaixa molt per a l'espai de l'Enric és la *vibració*, la vibració de punts. No en va, un sistema habitual seu de representació era el *collage* amb polaroids seguint els models de David Hockney. Aquests *collages* indiquen una certa visió de la realitat sobre una polarització, és com una col·lecció de partícules metàl·liques vibrants sobre un corrent electromagnètic, per exemple. Això seria una metàfora prou clara per entendre aquest tipus d'espai polaritzat al voltant d'infinitos punts de potència igual o equivalent. Aquesta mena de vibració, aquesta mena de polarització es produeix al voltant d'un projecte que clarament confia més en la dinàmica, en el moviment, que no pas en l'estaticitat, en el repòs.

El projecte arquitectònic d'Enric Miralles és, doncs, un projecte polaritzat i alhora en tensió, en moviment. Això, dit d'una manera genèrica. En el cas concret del cementiri, s'hi troben dos moviments espectaculars i extraordinaris: el moviment descendent del carrer general, on un es veu confrontat a la caiguda, a la caiguda cap a una mena de mar de ciment on hi ha restes humanoides

---

* Aquest text és la transcripció de les paraules pronunciades per l'autor el dia 15 d'octubre de 2000 a Cal Ble, Casa de Cultura i Gastronòmica, d'Igualada, amb motiu d'un acte d'homenatge a Enric Miralles.

flotant, que són els balastos; i un altre moviment perpendicular a aquest, configurat per una espècie de tubs de formigó amb entrades de llum repetides per unes escales que senyalen aquest dinamisme en dos sentits. Un moviment descendent amb les restes humanoides i un altre d'ascendent cap a la llum i cap a la muntanya, amb les escales i les rampes que ho lliguen, a més, amb els murs de contenció. Això només per recordar aquest projecte, que fa del dinamisme i de la inestabilitat un moment central.

Elias Canetti, en un text sobre Kafka, deia que, en el fons, Kafka era un escriptor humorístic, que l'obra de Kafka s'havia de llegir en clau d'humor. Sense fer una transposició tan exagerada, crec que l'obra de l'Enric també es pot veure com a fruit de l'humor, de la ironia, del riure, amb un component aparentment infantil, òbviament fals, però que juga al voltant d'aquest inconscient, d'inconscient... primitiu, infantil. Al cementiri apareixen diverses històries similars; una és el mateix lema del concurs. El lema era Zemen+iri, la Z explica el traça, la t es transforma en una creu... i *iri* com a *inri*. Ell mateix ho deia, que era una broma. Com també eren una broma tants altres elements com, per exemple, el disseny de la taula de la *morgue*, que té una roda duchampiana que permetria girar-la i que l'Enric deia que era una forma de rebaixar la tensió en un moment tan important, d'estar en una taula de dissecció, i per això també aquesta taula està suportada per una roda de bicicleta, d'una bicicleta duchampiana. O el paper dels elements dels escocells (els escocells són aquelles peces que limiten el formigó, per construir els forats per on poden sortir els arbres). Aquestes peces són uns triangles que, òbviament, controlen la massa informe del paviment de formigó. Aquests triangles es van desplegant i es van aixecant formant les escates d'un presumpte animal mitològic que estigués dins del terreny i d'aquesta manera va generant una mena de joc en l'interior de la lògica de la construcció.

Tants i tants elements que recorden el paper de la ironia en el projecte!

Mirar el cementiri per a aquesta intervenció d'avui em va fer venir a Igualada diverses vegades i recórrer per tant, tangencialment, la muntanya de Montserrat. Montserrat va fer com de pòrtic a la meua visita al cementiri. A propòsit de Montserrat, de la muntanya sagrada, voldria dir dues coses, dos temes.

Un d'ells s'ha dit i s'ha repetit, i és obvi: el referent darrere el projecte arquitectònic de Miralles és el món de la natura (la muntanya, els arbres, els rius...) Referent paisatgístic en el sentit ampli de la paraula, en el qual l'obra de Miralles es reflecteix o es confronta. El cementiri és directament una expressió d'això, de la topografia... de tot aquest tipus de qüestions. I el segon tema, més genèric i simultàniament més local, és que alhora que l'Enric Miralles és un arquitecte internacional —com s'ha dit i repetit amb tota justícia— també presenta uns components específicament locals. La metàfora de Montserrat em semblava oportuna perquè Montserrat reflecteix tota una idea de Catalunya, tota una idea, una línia de la cultura catalana. Jo crec, sempre ho he pensat i alguna vegada ho havia discutit amb ell, que el seu projecte, el seu projecte intel·lectual tenia molt a veure amb les idees de començament de segle, d'aquell grup de gent (en diré alguns noms, com Francesc Pujols, Foix, els inicis de Miró...) lligats a l'aventura del surrealisme a la qual Miralles se sent tan proper; tantes petjades del surrealisme són presents a la seva obra... Tota aquesta tradició catalana d'origen rural, preindustrial, no racionalista (no directament racionalista) en un món en el qual les cobertes es feien amb trencadís de ceràmica i un porró, i el paviment es feia amb una mena de massa, empotrants-hi les eines de treball. Aquest món forma una línia cultural a la qual l'obra de l'Enric, el projecte de l'Enric estava molt lligat.

Francesc Pujols, el filòsof de Martorell, en un

acte simètric al que estem celebrant ara i arran de la mort d'en Gaudí, l'any 26, en el seu discurs necrològic deia: *“Tindriem d'explicar l'emoció que ens va produir aquell home que havia fet de l'arquitectura, que és l'art d'organitzar les formes inorgàniques, una obra de desorganització de les formes orgàniques”*.

L'obra de l'Enric es podria entendre clarament també com una obra de desorganització de les formes orgàniques i, ben diferentment del que indica el pensament positivista-racionalista, la d'organitzar les formes inorgàniques.

Miralles va dir, fent referència al seu cementiri, en una altra cita amb la qual acabo: *“Un cementiri no és una tomba, és més aviat una relació amb el paisatge i amb l'oblit”*... És exactament per oposar-me al segon adjectiu, a l'oblit, que he llançat aquí aquestes paraules.

JOSEP-LLUÍS MATEO (Barcelona, 1949) és doctor en arquitectura. Professor titular de projectes a l'ETSAB. Ha estat director de la revista *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme* (1981-1990). Des de 1991 treballa dins l'equip MAP Arquitectes, S.L., del qual és arquitecte principal, conjuntament amb Marta Cervelló i Jaume Avellaneda. Ha guanyat nombrosos guardons i té obra premiada a diverses ciutats europees. Recentment ha guanyat el concurs per al nou Palau de Congressos de Barcelona del Fòrum 2000.